

KPJ/SKJ I EGIPATSKI KOMUNISTI I SOCIJALISTI 1946–1956.

Aleksandar ŽIVOTIĆ
Institut za noviju istoriju Srbije

APSTRAKT: U tekstu se, na osnovu istraživanja u Arhivu Srbije i Crne Gore, Arhivu Josipa Broza Tita i Diplomatskom arhivu Saveznog ministarstva spoljnih poslova, analiziraju odnosi između jugoslovenskih komunista i egipatskih komunističkih i socijalističkih partija i pokreta. Rad sadrži kratak pregled razvoja levičarskih pokreta u Egiptu, analizu načina uspostavljanja međupartijskih veza, pregled razvoja međusobnih odnosa, razmatranje uticaja ideoloških faktora na razvoj odnosa između dve zemlje, kao i autorovu ocenu važnosti partijskih veza za razvoj međudržavnih odnosa.

Uvod

Opšte uzevši, posleratna istorija jugoslovenske komunističke partije predstavlja u priličnoj meri nepoznanicu. Pošto je Jugoslavija od završetka Drugog svetskog rata po svojoj fizionomiji predstavljala partijsku državu, komunistička partija je imala presudnu ulogu u razvoju države i društva. Jedno od važnih, a ni približno istoriografski rešenih pitanja predstavlja problem odnosa partije prema načinu kreiranja jugoslovenske spoljne politike. U okviru tog pitanja posebno se otvara aspekt međupartijskih veza sa ideološki srodnim partijama i pokretima.

Do sada je u domaćoj historiografiji samo delimično razmatrano pitanje međupartijskih odnosa i to u meri u kojoj je ono bilo povezano sa glavnim spoljnopoličkim angažovanjima jugoslovenske države. U tom kontekstu, odnos jugoslovenskih komunista prema komunističkim, socijalističkim i antikolonijal-

nim pokretima na Bliskom istoku nije istraživani. Jugoslovenski komunisti su nakon Drugog svetskog rata nastojali da uspostave i razvijaju kontakte sa levičarskim pokretima i partijama u Egiptu. Prvih godina nakon Drugog svetskog rata jugoslovensko-egipatski odnosi su bili na veoma niskom nivou, pa se zato postavlja posebno pitanje bilateralnih odnosa dveju država i jugoslovenskih stavova prema unutrašnjim prilikama u Egiptu i tamošnjim revolucionarnim pokretima. Od sredine pedesetih godina Jugoslavija je razvijala političke, ekonomske i vojne odnose sa Egiptom, pa se nameće i pitanje odnosa između ideoloških okvira i političkog pragmatizma. Istovremeno, važno je razmotriti i odnose ideološki bliskih pokreta i partija prema Informbirou i Sovjetskom Savezu u poslednjim Staljinovim godinama.

Najznačajnija arhivska građa o međupartijskim kontaktima nalazi se u okviru fonda Komisije za međunarodne odnose i veze Saveza komunista Jugoslavije¹ koji se čuva u Arhivu Srbije i Crne Gore. Značajan deo arhivske građe o stavovima jugoslovenskog državnog i partijskog rukovodstva prema ideološki srodnim partijama i pokretima u Egiptu čuva se u okviru fondova Kabineta maršala Jugoslavije² i Kabineta predsednika Republike³ koji su smešteni u Arhivu Josipa Broza Tita. Deo građe koji se tiče aktivnosti jugoslovenske diplomatije na tom planu čuva se u okviru fondova Političke arhive Diplomatskog arhiva Saveznog ministarstva spoljnih poslova.⁴ Manji deo građe objavio je Branko Petranović u zbirci dokumenta Politbiroa Centralnog komiteta KPJ.⁵ Takođe, fragmentarni podaci se mogu naći u delima M. Agwani-ja,⁶ P. Bullard-a,⁷ J. Beinin-a i Z. Lockman-a,⁸ kao i A.-Rubinstein-a,⁹ R. Ginat-a¹⁰ i W. Laqueur-a.¹¹

¹ Arhiv Srbije i Crne Gore (u daljem tekstu: ASCG), fond 507 / IX – Komisija za međunarodne odnose i veze Centralnog komiteta SKJ (u daljem tekstu: 507 / IX – KMOV CKSKJ), 25 / I-IV i S / b-58.

² Arhiv Josipa Broza Tita (u daljem tekstu: AJBT), Kabinet maršala Jugoslavije (u daljem tekstu: KMJ), I-3-b.

³ AJBT, Kabinet predsednika Republike (u daljem tekstu: KPR), I-2 / 5-2 i I-5-b.

⁴ Diplomatski arhiv Saveznog ministarstva spoljnih poslova (u daljem tekstu: DASMIP), Politička arhiva (u daljem tekstu: PA), 1946. godina, fascikla (u daljem tekstu: f) 21, 1947. godina, f. 28, 1948. godina, f. 39, 1949. godina, f. 28 i 29, 1950. godina, f. 22, 1951. godina, f. 19 i 20, 1952. godina, f. 20, 1953. godina f. 21, 1954. godina f. 18, 1955. godina, f. 13, 1956. godina, f. 15, 16, 17 i 18.

⁵ B. Petranović (priređivač), *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, Beograd, 1995.

⁶ M. Agwani, *Communism in the Arab East*, London, 1969.

⁷ R. Bullard (ed.), *The Middle East. A Political and Economic Survey*, London, 1958.

⁸ J. Beinin, Z. Lockman, *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working Class, 1882-1954*, New York, 1988.

⁹ A. Rubinstein, *Yugoslavia and Nonaligned World*, Princeton, 1970.

¹⁰ R. Ginat, *The Soviet Union and Egypt 1945-1955*, London, 1993.

¹¹ W. Z. Laqueur (ed.), *The Middle East in Transition. Studies in Contemporary History*, New York, 1958.

Komunističke i socijalističke partije i pokreti u Egiptu

U periodu egipatske borbe za obnavljanje samostalnosti grupa intelektualaca je osnovala Socijalističku partiju Egipta. Ta partija je postepeno širila svoj uticaj u malobrojnoj radničkoj klasi Egipta. Sindikati su bili pod velikim uticajem te partije. Predstavnici Socijalističke partije su učestvovali na IV kongresu Kominterne, posle čega je partija preimenovana u Komunističku partiju Egipta. Ipak, delatnost te partije nije bila dugog veka. Naime, rukovodstvo partije je po nalogu Kominterne organizovalo generalni štrajk 1924. godine u kome su radnici tražili stvaranje crvene republike i pomoć SSSR-u. Režim je brzo reagovao, pa je partija odmah zabranjena, a njeno rukovodstvo pohapšeno. Od tada je komunistička partija delovala ilegalno gubeći svoj raniji uticaj među radnicima.¹² Nakon Drugog svetskog rata ponovo je došlo do stvaranja komunističkih organizacija. Stvarane su partijske ćelije među mlađim intelektualcima, studentima, zanatlijama i transportnim radnicima. Tek početkom pedesetih godina počele su se formirati komunističke grupe među industrijskim radnicima. Šire aktivnosti su paralisale unutarstranačke frakcionaške borbe. Režim kralja Faruka je strahovao od širenja komunističkog pokreta, pa je odmah po okončanju rata doneto nekoliko zakona protiv komunista i osnovana posebna politička policija, dok je 1946. godine osnovan i poseban logor za komuniste. Na spoljnopolitičkom planu sve egipatske komunističke grupacije su podržavale politiku SSSR-a, a nakon sukoba SSSR-a sa Jugoslavijom i pojave pukotina u do tada monolitnom socijalističkom bloku nisu korigovale osnovne pravce političke orijentacije.¹³

Posle vojne revolucije 1952. godine egipatski komunisti su zauzeli neprijateljski stav prema vojnoj diktaturi. Nov udarac razjedinjeni egipatski komunistički pokret je doživeo 1953. godine kad je vojni režim zabranio rad svim političkim strankama. Represija nad komunistima je pojačana, pa je to rezultiralo velikim hapšenjima članstva i pristalica. U saradnji sa *Muslimanskom braćom*¹⁴ i *Vafdom* komunisti su radili na stvaranju jedinstvenog nacionalnog fronta za borbu protiv vojne diktature. U uslovima potpunog političkog progona egipatski komunisti su se orijentisali na umerenu prezentaciju svojih stavova preko nekih dnevnih i nedeljnih listova, trudeći se da publikuju samo one stavove koji su bili bliski stavovima vlade. Drugi vid njihovog delovanja su predstavljale aktivnosti različitih sindikalnih grupa u koje su infiltrirane manje komunističke grupe. Delatnost kroz sindikate se bazirala na širenju komunističkih ideja među

¹² ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / I-1, str. 1–2.

¹³ R. Ginat, *navedeno delo*, str. 25–29.

¹⁴ Muslimanska braća su predstavljala organizaciju koja se zalagala za smanjenje stranih ekonomskih i političkih uticaja u Egiptu i reformu društva na bazi tradicionalnih islamskih vrednosti. Organizacija je bila veoma brojna, a služila se terorizmom kao jednim od metoda političkog delovanja. U strahu od mogućeg prevratničkog delovanja vojni režim je raspustio organizaciju, a njene vode osudio na smrt vešanjem.

radnicima i organizovanju radničkih štrajkova. Nakon ublažavanja političke represije od strane vojnog režima i njegovog približavanja SSSR-u i Jugoslaviji na spoljnopoličkom planu stvoreni su uslovi za stvaranje jedinstvene komunističke partije – Ujedinjene egipatske komunističke partije.¹⁵ Ipak, iako je ta partija objedinila najznačajnije komunističke grupe, određene marginalne grupacije su ostale van te partije nastavljajući svoje delovanje više u vidu političkih udruženja nego organizovanih stranaka.

Na egipatskoj političkoj sceni delovalo je još nekoliko levičarski orijentisanih pokreta. Najjaču grupaciju među njima je predstavljalo levo krilo *Vafda*.¹⁶ Međutim, ta grupacija u okviru najjače i najstarije egipatske partije nije imala većinsku podršku unutar svoje stranke, a vremenom je pod udarcima represije vojnog režima gubila snagu.¹⁷ Aktivno je delovalo i nekoliko grupa socijaldemokratske orijentacije koje su činili, uglavnom, mladi intelektualci.¹⁸ Postojala je i socijalistička partija pod nazivom *Misr El Fatat*. Ta partija je osnovana 1935. godine. Tokom Drugog svetskog rata partija se zalagala za saradnju sa silama osovine. Pod rukovodstvom Ahmeda Huseina socijalistička partija je 1949. godine promenila naziv u *Socijalistička partija Egipta* i početkom pedesetih godina se nalazila u fazi redefinisavanja i uobličavanja programa.¹⁹ Vremenom, posle sukoba unutar revolucionarne oficirske grupe i preuzimanja vođstva od strane Gamala Abdela Namera i vojni režim je počeo da insistira na revolucionarnim promenama ekonomske i socijalne strukture egipatskog društva, što je ojačalo pozicije režima među najsiromašnijim slojevima društva, a oslabilo ulogu svih ostalih partija i pokreta leve orijentacije.²⁰ Neposredno nakon 1955. godine, zbog naglih ekonomskih i socijalnih promena kao posledica užurbanog sprovođenja Naserovog programa reformi i smanjenog pritiska državnog aparata na levičarske partije i pokrete, došlo je do brzog rasta popularnosti vojnog režima i proporcijalno tome do rapidnog slabljenja uticaja ostalih levičarskih političkih grupacija. Postepeno, Naserov režim je usled niza programskih zaozkreta postepeno menjao osnovne programske postulate i dobijao fizionomiju masovnog socijalističkog pokreta kome je on svojom ličnom harizmom i panarapskom politikom davao poseban pečat.

¹⁵ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / I – 5.

¹⁶ *Vafd* je osnovao 1918. godine Saad Zaglul paša kao *Partiju delegacija*. Partija je izrasla iz pokreta za oslobođenje Egipta od britanske dominacije i ponovno uspostavljanje nacionalne nezavisnosti. Na prvim parlamentarnim izborima održanim 1924. godine ta partija je pobedila i suvereno dominirala egipatskom političkom scenom do revolucije 1952. godine. Posle smrti Saad Zaglul paše partiju je predvodio Nahas paša.

¹⁷ AJBT, KPR, I–2 / 5–2.

¹⁸ W. Z. Laqueur (ed.), *navedeno delo*, str. 337–342.

¹⁹ AJBT, KMJ, I–3–b / 196, izveštaj poverljivo broj 1540.

²⁰ O Naserovom programu ekonomskih, socijalnih i političkih reformi opširnije videti: 1) G. A. Naser, *Filozofija revolucije*, Beograd, 1956. 2) З. Печар, В. Загорац, *Рейублкански Египтаи*, Београд, 1955.

Uspostavljanje kontakta

Početkom 1946. godine rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije je procenjivalo da su osnovne tekovine revolucije konsolidovane. Smatralo se da je nakon proglašenja republike, usvajanja novog ustava i postepene eliminacije građanske opozicije iz političkog života došao trenutak za širenje revolucije na prostorima kapitalističkih zemalja. U sklopu tih aktivnosti težilo se uspostavljanju veza i sa revolucionarnim i antikolonijalnim pokretima na prostoru Bliskog istoka. U tom smislu, komunistički pokret u Egiptu, kao najznačajnijoj bliskoiistočnoj zemlji, činio se najbližim. Uspostavljanje kontakta je bilo limitirano čitavim nizom otežavajućih faktora. U Egiptu nije postojala jedinstvena komunistička partija. Sve komunističke partije su delovale u ilegali, izložene oštroj represiji režima. U takvim uslovima, jugoslovenski komunisti su bili prinuđeni da deluju preko činovničkog aparata jugoslovenskog poslanstva u Kairu u kome je prvih posleratnih godina radio veliki broj službenika iz diplomatske službe Kraljevine Jugoslavije.²¹ Sem toga, malobrojno diplomatsko osoblje je radilo u veoma teškim uslovima jer se nalazilo pod stalnim nadzorom egipatske političke policije, pa je postojala velika opasnost od eventualne kompromitacije akcija. Zato su akcije dugo pripremane i često maskirane drugim vidovima delovanja kako suština ne bi bila otkrivena. Kako zbog stalne prismotre, tako i zbog česte preterane gordosti, nadobudnosti, nepažnje i neiskustva mnoge akcije jugoslovenskih diplomata je demaskirala egipatska politička policija.

Prvi izveštaji o stanju komunističkog pokreta u Egiptu datiraju iz januara 1946. godine. Jugoslovenski poslanik u Egiptu Ešref Badnjević²² je 16. januara 1946. godine poslao izveštaj Ministarstvu inostranih poslova u kome je naveo da u Egiptu ne postoji jedinstvena komunistička partija, već *nekoliko ilegalnih komunističkih organizacija od kojih su neke izrazito revolucionarno nastrojene i aktivne*,²³ a da se te grupe sastoje, uglavnom, od mladih intelektualaca. Smatrao je da i pored izuzetno teškog stanja lokalnog komunističkog pokreta postoje uslovi za njegov razvoj zbog nagomilanih socijalnih tenzija. Razmatrajući izveštaje iz različitih delova sveta, Politbiro Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije odlučio je 14. februara da pokuša tešnje povezivanje sa revolucionarnim pokretima na Bliskom istoku.²⁴ Ipak, nastojanja da se uspostave bliži kontakti sa egipatskim komunistima su, u početku, davala slabe rezul-

²¹ Početkom 1946. godine u jugoslovenskom poslanstvu u Kairu samo su poslanik Badnjević i sekretari Vidmar i Čurčija bili članovi Komunističke partije Jugoslavije.

²² Ešref Badnjević je tokom 1945. godine bio portparol Ministarstva inostranih poslova. Nakon službe u Egiptu bio je jugoslovenski poslanik u Iranu. Na tom mestu ga je zatekla Rezolucija Informbiroa. Pošto se izjasnio za Rezoluciju uklonjen je iz diplomatske službe.

²³ AJBT, KMJ, I-3-b / 196, izveštaj poverljivo broj 24.

²⁴ B. Petranović (priređivač), *Zapisi sa sednica Politbira Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, Beograd, 1995, str. 133–134.

tate. Pošto su egipatski komunisti iz ilegalnosti delovali preko pojedinih listova, prvi konkretni rezultati su se pojavili na propagandnom planu. Preko poslanstva u Kairu je uspostavljena veza sa jednom aktivistkinjom egipatskog komunističkog pokreta. Ona je prevela jugoslovenski ustav na arapski jezik.²⁵ Objavljivanje prevoda je finansirala jugoslovenska vlada preko svog poslanstva u Kairu. Na intervenciju Ministarstva inostranih poslova tiraž je povećan sa planiranih hiljadu na deset hiljada primeraka, a Ministarstvo je čitavu akciju dodatno subvencionisalo sa tri stotine funti sterlinga.²⁶ Ta propagandna aktivnost i prva zajednička akcija sa egipatskim komunistima u Beogradu je veoma dobro ocenjena. Insistiralo se na produbljivanju postojećih kontakata i širenju dalje saradnje.²⁷ Takođe, egipatskim komunistima je preko poslanstva upućivana i novčana pomoć.

Kontakti između jugoslovenskih diplomata i egipatskih komunista su izazvali brzu reakciju egipatske vlade. Poslanik Badnjević je posle početnih uspeha prestao da krije svoje kontakte sa lokalnim komunistima. Egipatska vlada je iskoristila njegovu izjavu vafdističkom listu *Al Misri* o odbijanju izručenja jugoslovenskih ratnih zločinaca koji su živeli u Egiptu kao povod da 7. aprila 1947. godine zatraži njegov opoziv.²⁸ Štampa nije krila stvarne razloge egipatske vlade. Isticalo se da je jugoslovenski poslanik dozvolio sebi ono što sovjetski nije i da je intenzivnim kontaktima sa egipatskim komunistima direktno radio na podriivanju države čije je gostoprimstvo uživao. Iako je Badnjevićev opoziv implikovao naglo pogoršanje međusobnih diplomatskih odnosa, egipatska strana se u početku trudila da suzbija medijsku kampanju protiv jugoslovenskih diplomata, pa je ubrzo posle prvog talasa kritika štampe, odijum javnosti postepeno kanalisano. Istovremeno, pojavili su se i prvi rezultati na planu kontakata između omladinskih organizacija. U tom periodu je zahvaljujući saradnji sa egipatskim komunistima jedna grupa egipatskih omladinaca učestvovala na radnoj akciji za izgradnju pruge Šamac–Sarajevo. Novi jugoslovenski poslanik Šahinpašić se trudio da smanji intenzitet kontakata zadržavajući većinu uspostavljenih veza sa svim levičarskim grupacijama, ali je i takvo delovanje upadalo u oči egipatskih vlasti. Već u junu 1947. godine kairski gubernorat je izveštavao ministarstvo unutrašnjih poslova da Šahinpašić širi komunističku propagandu, o čemu je opširno pisao list *El Chola*. Očekivao se i zahtev za njegovim opozivom, ali se vlada ustručavala da to učini zato što se opoziv prethodnog jugoslovenskog poslanika desio svega nekoliko meseci ranije. O čitavoj stvari Šahinpašić se konsultovao sa sovjetskim poslanikom Saburinom, koji se na diskretan način distancirao od čitavog slučaja nastojeći da u tom sporu ostane po strani.²⁹ Šahinpašić

²⁵ DASMIP, PA, 1946. godina, f. 21, telegram broj 14397.

²⁶ DASMIP, PA, 1946. godina, f. 21, telegram broj 14399.

²⁷ DASMIP, PA, 1947. godina, f. 21, izveštaj broj 412818.

²⁸ DASMIP, PA, 1947. godina, f. 21, izveštaj broj 47360.

²⁹ R. Ginat, *navedeno delo*, str. 33–39.

se plašio da su njegove aktivnosti kompromitovane pošto je posle Badnjevićevog opoziva nastavio sa pređašnjim aktivnostima preuzevši sve, ranije uspostavljene, relevantne partijske kontakte i veze,³⁰ sem jedne, a dalja kompromitacija bi, prema njegovim ocenama, imala nesagledive posledice po dostignuti nivo jugoslovensko-egipatskih diplomatskih odnosa.³¹

Šahinpašićeva delatnost u Kairu je direktno uticala na intenziviranje kampanje egipatske štampe protiv jugoslovenskih diplomata. Najoštrije kritike su dolazile sa stranica lista *Sawadi* koji se nalazio pod uticajem političke policije. Taj list je 2. aprila 1948. godine u članku *Rat protiv komunizma je počeo. Koje strano poslanstvo pomaže komunizam u Egiptu?* isticao da je sovjetsko poslanstvo odbijalo da održava bilo kakve veze sa egipatskim komunistima, ali da su jugoslovenski diplomatski službenici to činili. Jugoslovensko poslanstvo je optuživano da je podstrekivalo levičarske pokrete u Egiptu i davalo im materijalna i moralna sredstva. U članku je navedeno da su egipatske vlasti do podataka o takvom delovanju jugoslovenskih diplomata došle posle pribavljanja izvesnih diplomatskih dokumenata koja su inkriminisala jugoslovensku stranu.³² O kakvim se tačno materijalima radi nije moguće utvrditi na osnovu raspoložive izvorne građe.

Kompromitovanje jugoslovenskih veza sa egipatskim komunistima uslovalo je svođenje na minimum dostignutog nivoa kontakta. Jugoslovensko partijsko rukovodstvo je procenjivalo da saradnja sa ideološki srodnim, ali opozicionim i ilegalnim organizacijama šteti političkim i ekonomskim odnosima sa Egiptom. Zato se pristupilo institucionalizovanju jugoslovenske propagande kroz osnivanje kulturnih centara, štampanje brošura, održavanje predavanja o Jugoslaviji i dešavanjima u noj.³³ Takođe, jugoslovenske diplomate su se povodom svake planirane aktivnosti na tom planu konsultovale sa kolegama iz sovjetskog poslanstva, pa se postavlja pitanje da li su jugoslovenski komunisti, zaneseni uspehom autentične revolucije koju su sami izveli, preuzeli na sebe ono što Sovjeti sputani zaključcima konferencija na Jalti i u Potsdamu nisu mogli? Smanjenje prostora za političko-propagandno delovanje i sukob između Jugoslavije i zemalja Informbiroa okončali su jednu etapu odnosa između jugoslovenskih i egipatskih komunista i označili početak nove u izmenjenim političkim okolnostima.

³⁰ Konkretno veze između jugoslovenskih i egipatskih komunista se mogu samo fragmentarno rekonstruisati pošto su se do 1952. godine ti odnosi nalazili u nadležnosti Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova, čija arhivska građa nije dostupna, kao ni arhivska građa Koordinacionog odeljenja Saveznog sekretarijata za inostrane poslove nakon toga.

³¹ DASMIP, PA, 1947. godina, f. 21, izveštaj broj 412818.

³² DASMIP, PA, 1948. godina, f. 39, telegram broj 48984.

³³ DASMIP, PA, 1949. godina, f. 29, izveštaj broj 419869.

Doba Informbiroa

Kompromitacija jugoslovenskih akcija na planu zbližavanja sa egipatskim komunistima hronološki se poklopila sa jugoslovenskim sukobom sa SSSR-om i zemljama Informbiroa. Otežavajuću okolnost je predstavljala činjenica da su, u ideološkom smislu, malobrojni egipatski komunisti čvrsto stajali na sovjetskim pozicijama.³⁴ U takvim uslovima, gotovo svaki ozbiljniji kontakt sa komunističkim grupama i organizacijama je bio nemoguć. Poseban udarac jugoslovenskim nastojanjima je predstavljala zvanična zabrana rasturanja jugoslovenske štampe i oficijelnih informativnih biltena u januaru 1950. godine.³⁵ Ta zabrana je sprovedena pod izgovorom sprečavanja širenja komunističke propagande na egipatskoj teritoriji. Međutim, jugoslovenske diplomate su nastavile kontakte sa socijalističkim i socijaldemokratskim političkim grupacijama. Pošto je komunistička strana bila zatvorena, socijalistička je bila otvorenija za saradnju. Produbljivanje kontakta je bilo olakšano činjenicom da su egipatski socijalisti delovali legalno u okviru registrovanih političkih partija. To se uklapalo sa nastojanjima jugoslovenskih komunista da izgrade nov partijski i ideološki identitet na bazi očuvanja samostalnosti u odnosu na SSSR i njegove saveznike koji je, do tada, bio neprikosnoveni arbitar i ideološki uzor u okviru socijalističkog sveta.³⁶

Najlakši način povezivanja sa socijalističkim grupacijama je išao preko štampe. Time se u perspektivi računalo na dvostruku korist: uspostavljanje veza sa lokalnim levičarskim grupacijama i širenje propagande o razvoju socijalizma u Jugoslaviji. Značajan prodor je učinjen nakon boravka Hasana Sobhija, uglednog člana Socijalističke partije Egipta i poznatog novinara lista *Al Musawar*, u Jugoslaviji. On je krajem 1949. i početkom 1950. godine boravio u Jugoslaviji kao gost Direkcije za informacije. Po povratku u Egipat, 9. februara 1950. godine, održao je predavanje o razvoju socijalizma u Jugoslaviji.³⁷ Sem toga, govorio je i o istorijskom razvoju jugoslovenskih naroda, a u okviru toga posebno o položaju muslimana u Jugoslaviji. Predavanju je prisustvovalo oko 200 ljudi, mahom mladih intelektualaca i studenata, što je smatrano uspehom s obzirom na to da je predavanje, iz nepoznatih razloga, održano četiri dana ranije nego što je bilo zakazano. Pre predavanja kraći govor je održao i Ahmed Husein, predsednik Socijalističke partije.³⁸

Ambicije jugoslovenskog partijskog rukovodstva su bile mnogo šire i dublje. U proleće 1951. godine prevladalo je uverenje da se stihijsko, neplansko

³⁴ DASMIP, PA, 1951. godina, f. 19, izveštaj broj 42491.

³⁵ DASMIP, PA, 1950. godina, f. 22, izveštaj broj 42744.

³⁶ A. Rubinstein, *navedeno delo*, str. 51–53.

³⁷ AJBT, KMJ, I – 3 – b / 196, izveštaj poverljivo broj 1539.

³⁸ AJBT, KMJ, I – 3 – b / 196, izveštaj poverljivo broj 1540.

i slabo organizovano delovanje mora zameniti planskim i institucionalizovanim aktivnostima. U tom smislu Komisija CK KPJ za međunarodna pitanja je 20. juna iste godine uputila nalog otpravniku poslova poslanstva u Egiptu Nijazu Dizdareviću³⁹ da, pored redovnih izveštaja o važnim pitanjima unutrašnje i spoljne politike Egipta, redovno šalje podatke o levičarskim pokretima u Egiptu. Od njega je zahtevano dublje proučavanje tog pitanja. Traženo je slanje teoretskih materijala tih partija i opštih publikacija koje one objavljuju. Sem toga, posebno se insistiralo na analizi njihovih stavova po svim konkretnim pitanjima spoljne i unutrašnje politike Egipta, a naročito njihovih stavova prema FNRJ. Dizdareviću je stavljeno u zadatak i produbljivanje starih i uspostavljanje novih kontakata sa egipatskim levičarskim pokretima i partijama. Važan segment politike jugoslovenskih komunista prema Egiptu je predstavljalo uspostavljanje kontakata sa različitim sindikalnim organizacijama u koje su se u tom periodu infiltrirale manje komunističke grupe, o čemu je Dizdarević, takođe, trebalo da izveštava centralne partijske organe.⁴⁰ On je odmah razvio veoma živu aktivnost. Njegovo delovanje se odvijalo na dva koloseka. Jedan aspekt njegovog rada je činilo redovno slanje iscrpnih izveštaja o stanju sindikata, levičarskih partija, grupa i organizacija i njihovim stavovima o važnim pitanjima egipatske spoljne i unutrašnje politike. Ti izveštaji su bili potkrepljeni i bogato ilustrovani člancima iz levičarske štampe, brošurama o pojedinim pitanjima i posebnim publikacijama. Na drugoj strani, Dizdarević je preko socijalističkih listova i malobrojnih novinara komunističkih uverenja koji su se prijateljski odnosili prema Jugoslaviji plasirao različite članke o dešavanjima u Jugoslaviji i jugoslovenskom pogledu na razvoj socijalizma. Socijalistički *Al Mokattam* je prednjačio u pohvalama jugoslovenskom konceptu socijalizma. Preko novinara - pripadnika levog krila *Vafd*-a u njihovom listu *Al Misri* su zbog karaktera partijskih stavova objavljivani samo kraći članci neutralne sadržine o socijalizmu u Jugoslaviji. Takođe, trudio se da kroz kontakte sa uglednijim članovima socijalističkih i nekolicinom aktivista i simpatizera komunističkih partija koji nisu delili sovjetske ocene o karakteru jugoslovenskog viđenja socijalizma, prenosi jugoslovenski pogled na karakter sukoba sa zemljama Informbiroa, nastojeći da dokaže ispravnost jugoslovenskih stavova.⁴¹

³⁹ Nijaz Dizdarević je prvih posleratnih godina bio savetnik Jugoslovenske ambasade u Tirani. Posle službe u Egiptu bio je ambasador u Alžiru i Francuskoj. Privremeno je reaktiviran u činu potpukovnika JNA krajem 1956. godine. U tom svojstvu je obavljao dužnost oficira za vezu sa egipatskom vladom pri komandi jugoslovenskog odreda u sastavu UNEF-a (međunarodne mirovne snage Ujedinjenih nacija formirane posle anglo-francusko-izraelskog napada na Egipat u oktobru i novembru 1956. godine) na Sinaju. Kraće vreme se bavio orijentalistikom i radio kao profesor na Sarajevskom univerzitetu.

⁴⁰ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / IV – 2.

⁴¹ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / IV – 4.

Tokom jeseni 1951. godine pri Komisiji CK KPJ za međunarodna pitanja formirana je posebna Potkomisija za Bliski i Srednji istok. U delokrug rada tog tela spadalo je praćenje aktuelnih spoljnopolitičkih dešavanja na Bliskom istoku, kao i razvijanje veza sa levičarskim grupacijama u tom regionu. Komisija je počela sa radom 15. oktobra, ali su prioritetni ciljevi rada na prostoru Egipta definisani tek 3. januara 1952. godine. Osnovni kurs jugoslovenskih komunista je skiciran veoma široko i bazirao se na opredeljenju za *saradnju sa progresivnim snagama i nacionalnooslobodilačkim pokretima*.⁴² Iako uopšten i pomalo konfuzan takav stav je predstavljao osnovnu smernicu delovanja u predstojećem periodu. U okviru komisije Selmo Hašimbegović⁴³ je bio zadužen za saradnju sa egipatskom levicom. Na predlog Josipa Đerđa,⁴⁴ delokrug poslova pomenute potkomisije je razgraničen u odnosu na Ministarstvo inostranih poslova. Ipak, za sve vreme postojanja tog tela mnogi njegovi članovi nisu uspjeli da shvate šta je zadatak Potkomisije, a šta Ministarstva spoljnih poslova. On je sugerisao potrebu unapređenja dotadašnjih veza na bazi razmene političkih delegacija. Njegovi predlozi su usvojeni, ali se Potkomisija i nakon nekoliko meseci rada nalazila u procesu traganja za optimalnim modelom funkcionisanja.⁴⁵ Generalno, članovi Potkomisije su bili nezadovoljni radom službenika poslanstva po zadatim pitanjima iako se sami nisu potrudili da na bilo koji način pomognu diplomatskim službenicima koji su, uprkos veoma teškim uslovima rada, postizali značajne rezultate. Do sredine 1952. godine Potkomisija nije uspela da se konstituiše, a samim tim ni da ozbiljnije deluje. Takođe, ni Hašimbegović nije uspeo da organizuje agilnije delovanje na prostoru Egipta. Njegov rad se sveo na primanje izveštaja iz poslanstva u Kairu i slanje krajnje uopštenih uputstava tom diplomatskom predstavništvu. Na taj način, Potkomisija ne samo da nije odgovorila svrsi zbog koje je i formirana, već je svojom neaktivnošću i često zbunjujućim uputstvima usporila aktivnosti koje su se, zahvaljujući trudu osoblja jugoslovenskog poslanstva u Kairu, odvijale u željenom pravcu. Iz tih razloga je to telo ugašeno u maju 1952. godine.⁴⁶

⁴² ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, S / b–1–83.

⁴³ **Selmo Hašimbegović** je rođen 1918. godine u Prijepolju. Završio je Pravni fakultet u Beogradu. U Drugom svetskom ratu je učestvovao od 1941. godine. Tokom rata je bio pomoćnik komandanta Glavnog štaba NOV i POJ za Sandžak. Posle rata je bio ministar u republičkoj vladi i sekretar republičke skupštine. Krajem šezdesetih godina je prešao u Savezni sekretarijat za inostrane poslove. Bio je ambasador u Japanu i Gvineji.

⁴⁴ **Josip Đerđa** (1913–1989) je tokom Drugog svetskog rata obavljao niz vojnih, političkih i obaveštajnih funkcija u Hrvatskoj. Posle rata je bio prvi jugoslovenski poslanik i opunomoćeni ministar, a potom ambasador u Indiji i Egiptu. Duže vremena je bio pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove i predsednik Spoljnopolitičkog odbora Savezne skupštine. U vreme MASPOK-a je bio potpredsednik Savezne skupštine. Dao je ostavku i povukao se u penziju. Jedan je od ideologa i kreatora jugoslovenske politike na Bliskom istoku i jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost.

⁴⁵ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, S / b–1–85.

⁴⁶ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, S / b–1–88.

Za to vreme Nijaz Dizdarević je u Kairu nastavio sa organizovanim radom. Na analitičkom planu je redovno slao izveštaje i analize centralnim patrijskim organima o stanju levičarskih pokreta u Egiptu predlažući različite metode jačanja veza sa lokalnim komunistima i socijalistima. Trudio se da putem razgovora sa uticajnim pripadnicima levih pokreta i publikovanjem propagandnih članaka u socijalističkoj štampi afirmiše jugoslovenski koncept puta u socijalizam. Na taj način je nastojao da se, u izvesnom smislu, nametne kao stariji partner egipatskim komunistima i socijalistima objašnjavajući im važnost korišćenja jugoslovenskih iskustava u njihovoj borbi. Njegove aktivnosti nije pratila odgovarajuća podrška centralnih partijskih organa zaduženih za pitanja međunarodne saradnje, pa je tako početni rezultat do kog se došlo, zahvaljujući ogromnom Dizdarevićevom trudu i zalaganju, ostao nedograđen i u potpunosti neiskorišćen. Revolucionarno vrenje koje se osećalo u Egiptu nagoveštavalo je brze promene u društvu. Ipak, Dizdarević je ocenjivao da će do promena uskoro doći, ali da ih neće sprovesti ni komunisti ni socijalisti pošto ne raspolazu dovoljnim političkim kapacitetima za izvođenje revolucije niti kontrolišu sindikalni pokret.⁴⁷ Zbog toga je smatrao da revolucionarnu snagu u egipatskom društvu treba tražiti na nekom drugom delu političke scene. Revolucionarne promene koju su u Egiptu nastupile neposredno nakon Dizdarevićevih upozorenja primorale su jugoslovensku stranu da redefiniše sopstvene spoljnopolitičke metode za delovanje na prostoru Egipta.

Egipatska revolucija

U Egiptu je 26. jula 1952. godine izbila vojna revolucija. U početku je nov režim zauzeo veoma oštar kurs prema komunistima. Sredinom 1953. godine je došlo i do zabrane rada svih političkih partija. Jugoslovensko državno i partijsko rukovodstvo je imalo dosta rezervisan stav prema revolucionarnim dešavanjima u Egiptu. U načelu je pozdravljana svaka revolucionarna delatnost vojnog režima, ali je nastavak represije prema komunistima donekle izazivao nedoumice po pitanjima stvarnog karaktera revolucije. Sa druge strane, egipatski komunisti su Jugoslaviju i njenu komunističku partiju, kao vodeću državnu i društvenu snagu, posmatrali kroz optiku jugoslovensko-sovjetskog sukoba optužujući jugoslovensku stranu za izdaju osnovnih marksističkih načela i približavanje Zapadu⁴⁸. Kako stav prema režimu nije bio definisan, a sa komunistima svaki kontakt, sem nekoliko izuzetaka kad su u pitanju veze sa čelnicima nekoliko marginalnih komunističkih grupa, bio prekinut, kontakti su se razvijali samo sa socijalistima. Ipak, odnosi sa egipatskim socijalistima nisu nudili dalju per-

⁴⁷ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / IV–5.

⁴⁸ AJBT, KPR, I–2 / 5–2.

spektivu zbog određenih ideoloških razmimoilaženja. Takođe, te grupacije nisu imale ambicija da izvrše revolucionarne promene u Egiptu. Sa druge strane, komunisti nisu dovodili u sumnju svoje opredeljenje za revoluciju, ali nisu imali dovoljno snage da je sprovedu. Tako je u periodu do početka 1954. godine došlo do opšte stagnacije partijskih kontakta i veza.

Politička situacija se tokom 1954. godine znatno izmenila. Unutar revolucionarnog tabora je došlo do razmirica i nesuglasica. Svrgnut je general Nagib, a na njegovo mesto je došao mladi potpukovnik Gamal Abdel Naser. Njegov koncept razvoja Egipta se bazirao na brzim ekonomskim i socijalnim promenama.⁴⁹ Egipatsko približavanja SSSR-u, a potom i Jugoslaviji posle susreta Josipa Broza i G. A. Nasera u Egiptu, februara 1955. i posete krajem 1955. i početkom 1956. godine, uticalo je i na postepeno korigovanje stava režima prema levičarskim grupacijama.⁵⁰ Egipatski komunisti, koji su u početku imali krajnje neprijateljski stav prema karakteru revolucije, počeli su da ublažavaju svoje stavove nakon proklamovanja Naserovog programa reformi. Istovremeno, tokom 1955. i 1956. godine je došlo i do normalizacije jugoslovensko-sovjetskih odnosa. Uspostavljanje dobrih odnosa sa Egiptom i normalizacija odnosa sa SSSR-om su omogućili jugoslovenskim komunistima da otvoreno rade na približavanju komunistima i vođa revolucije.⁵¹ Svakako, jugoslovenske mogućnosti su bile limitirane različitim faktorima, ali se prevashodno oslanjalo na snagu Brozovog autoriteta u očima Nasera i ostalih vođa vojnog revolucionarnog pokreta.

Jugoslovensko poslanstvo, a potom Ambasada⁵² u Kairu je pratila dešavanja u Egiptu smanjujući kontakte sa socijalističkim grupacijama i, neposredno nakon normalizacije odnosa sa SSSR-om, ponovo uspostavljajući kontakte sa komunistima. Jugoslovenske diplomate su tokom svojih kontakta sa komunističkim prvacima nastojale da utiču na lokalne komuniste u cilju smanjenja animoziteta prema vojnom režimu. Istovremeno, jugoslovensko partijsko rukovodstvo je diplomatskim kanalima redovno obaveštavano o planovima i aktivnostima Naserovog režima.⁵³ Josip Broz se trudio da se po tom pitanju drži po strani. Tokom svojih dugih razgovora sa Naserom nije potencirao pitanje saradnje između režima i komunistima. Ipak, naglašavao je potrebu saradnje svih progresivnih snaga u egipatskom društvu u cilju revolucionarnog preobražaja Egipta i eliminacije presudnog uticaja stranog kapitala u privredi.⁵⁴ Nenametljivim stavom Broz je otvarao prostor za diskretno delovanje u pravcu približavanja komunistima i Naserovog režima.

⁴⁹ P. Bullard, *navedeno delo*, str. 211–218.

⁵⁰ R. Ginat, *navedeno delo*, str. 32–33.

⁵¹ DASMIP, PA, 1955. godina, f. 13, izveštaj broj 4305.

⁵² Jugoslovensko poslanstvo je 30. jula 1955. godine odlukom Saveznog izvršnog veća podignuto na nivo ambasade. (DASMIP, PA, 1955. godina, f. 13, rešenje broj 92643 /1)

⁵³ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / IV–7.

⁵⁴ AJBT, KPR, I – 2 – 5, dokument broj 583.

Karakter odnosa između Jugoslavije, Egipta i SSSR-a, a posebno odluke XX kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza uticali su na konačnu institucionalizaciju odnosa između jugoslovenskih i egipatskih komunista. Centralnom komitetu SKJ se 1. jula 1956. godine obratio, u ime Centralnog komiteta Ujedinjene egipatske komunističke partije, Osman Šedid. On je u svom opširnom pismu istakao da su se razvojem političkih i ekonomskih odnosa između dve zemlje, kao i promenom odnosa egipatske države prema komunistima stekli uslovi za uspostavljanje redovnih kontakata između dve partije. Naglašavao je da je osnovni motiv egipatskih komunista uspostavljanje odnosa baziranih na principima jednakosti, poštovanja nezavisnosti svih država, miroljubivoj saradnji i opoziciji svim agresivnim vojnim blokovima kako bi na taj način pomogli uspostavljanje tešnjih odnosa između dve zemlje. Za egipatske komuniste, prema Šedidovim rečima, od izuzetne važnosti je bilo obaveštavanje o revolucionarnom iskustvu jugoslovenskih komunista kako bi mogli da neka od njih iskoriste u svojoj borbi.⁵⁵ Posebno je podvukao značaj odluka XX kongresa KP Sovjetskog Saveza za dalji razvoj odnosa između jugoslovenskih i sovjetskih komunista.⁵⁶ Na taj način, odnosi između jugoslovenskih i egipatskih komunista su izašli iz jednodecenijske ilegale. Egipatski komunisti nisu predstavljali političku snagu koja se nalazila na vlasti, ali se u tom trenutku nalazila u procesu približavanja svojih stavova po pitanjima ekonomskog i socijalnog razvitka egipatskog društva neprikosnovenom Naserovom režimu. Takođe, egipatska komunistička partija je u tom periodu postepeno povećavala svoj uticaj u radničkim sredinama, širila članstvo i jačala organizaciju na terenu postajući značajna politička grupacija. U isto vreme intenzivirani su i kontakti sa predstavnicima niza egipatskih sindikalnih organizacija u kojima su komunisti imali izvestan uticaj.⁵⁷

Kontakti između jugoslovenskih i egipatskih komunista su se nastavili kroz različite vidove saradnje. Sa jugoslovenske strane strogo je paženo da odnosi sa egipatskim komunistima ne pokvare dostignut nivo međudržavnih odnosa. Vremenom, pošto je Naserov režim evoluirao ka socijalističkom pokretu, sa jugoslovenske strane je diskretno sugerisano približavanje i ujedinjavanje Naserove Arapske socijalističke unije sa egipatskim komunistima. Jugosloveni su svojim delovanjem, prvenstveno insistiranjem na sopstvenim iskustvima narodnofrontovske faze jugoslovenske revolucije kao vidu integracije revolucionarno orjentisanih političkih snaga, uticali na fuzionisanje Arapske socijalističke unije i Ujedinjene egipatske komunističke partije, kao i više manjih komunističkih partija. Taj proces je bio veoma dug sa dosta fluidnim vidovima spoljašnjih manifestacija, ali je uočljivo da su jugoslovenski komunisti u njemu imali značajnog udela sve do potpune integracije tih političkih grupa 1965. godine.⁵⁸ Od

⁵⁵ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / I-2.

⁵⁶ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / I-3.

⁵⁷ DASMIP, PA, 1956. godina, f. 15, izveštaj broj 43974.

⁵⁸ ASCG, 507 / IX – KMOV CKSKJ, 25 / I-5.

tada, dodatni impuls međupartijskoj saradnji je davao i sam karakter međudržavnih odnosa. Bliskost dve države je uticala i na približavanje njihovih komunističkih partija pri čemu su se jugoslovenski komunisti, poučeni gorkim iskustvima iz ranijeg perioda, trudili da svojim delovanjem ne pređu tanku liniju koja je razgraničavala partijske i državne interese.

Zaključak

Tokom prve decenije po završetku Drugog svetskog rata stav jugoslovenskih komunista prema levičarskim i antikolonijalnim političkim grupacijama na prostoru Egipta je prošao kroz nekoliko faza. Tokom prvog perioda, koji je trajao do jugoslovenskog sukoba sa zemljama Informbiroa, uspostavljeni su prvi kontakti sa egipatskim komunistima. Pošto je tadašnji egipatski režim stajao na izrazito antikomunističkim pozicijama, došlo je do niza diplomatskih incidenata, što se odrazilo na sveukupni nivo međudržavnih odnosa. Drugu fazu je karakterisalo otežano delovanje u senci sukoba sa Informbiroom i međusobno udaljšavanje usled principijelnog sledbeništva sovjetskih ideoloških i političkih pozicija egipatskih komunista. U tom periodu su razvijani kontakti sa socijalističkim partijama. Zbližavanje Jugoslavije i Egipta na spoljnopolitičkom planu uslovlilo je nastanak nove epohe u odnosima ideološki srodnih pokreta. U izvesnom smislu, jugoslovenska strana je uticala na približavanje komunista Naserovom režimu, što je nakon dugotrajnog procesa dovelo do integracije dve partije. Stav jugoslovenskih komunista prema ideološki bliskim pokretima, partijama i grupama evoluirao je u zavisnosti od spoljnopolitičkih okolnosti i prioritetnih ciljeva partijskog i državnog rukovodstva.

Kad su u pitanju odnosi između jugoslovenskih komunista i njima srodnih egipatskih partija i pokreta nameće se čitav niz pitanja na koja na osnovu do sada poznatih izvora nije moguće dati valjane odgovore. *Da li su jugoslovenski komunisti neposredno po okončanju Drugog svetskog rata na prostoru Egipta radili ono što sovjetska strana sputana nizom ugovornih odnosa nije mogla? Da li se u tim momentima radilo o autohtonju politici ili su jugoslovenski komunisti na sebe preuzeli teret obaveza prema Sovjetskom Savezu? Jesu li u pitanju bili kontakti sa ideološki sličnim političkim grupacijama ili se radilo o pokušajima ostvarenja ideala svetske revolucije? U kojoj meri je Informbiro uticao na promenu prvobitnog stava? Da li je nakon egipatske revolucije politički pragmatizam nadvladao ideološku uskogrudost? Kolika je i kakva jugoslovenska uloga u procesima približavanja i integracije Naserove Arapske socijalističke unije i komunističkih grupacija? Konačno, da li se radilo isključivo o partijskim vezama ili o dopunskom sredstvu spoljne politike?*

Summary

KPJ/SKJ and Egyptian Communists and Socialists 1946–1956

After the World War II, Yugoslav communists persisted in making new contacts with ideologically congenial parties and movements of Egypt. Both making of these contacts and their subsequent development evolved through several evolution phases. The very first contacts were made in 1946. Starting from that moment through to the end of the period observed, in 1956, the internecine relationship underwent few stages. In the course of the first stage, lasting up to the year 1948, the initial contacts were established. Owing to the Egyptian regime's extremely anticommunist character these developments caused succession of diplomatic incidents and therefore the cooperation failed to achieve any institutional frameworks. Both making and the furtherance of these contacts were realized by the Yugoslav mission personnel. The next stage of the relationship was the INFORMBIRO period, in the course of which contacts were minimized, due to the Egyptian communists' extremely pro-Soviet ideological positions. The special sub-committee was established within the scope of the CK KPJ International Affairs Committee, in the period, resulting in poor outcome of its actions. Contacts with various socialist parties and groups were established in the period, with planned activities replacing previously uncontrolled and poorly organized work. The precipitous approach of Egypt and Yugoslavia to each other in the aftermath of the military revolution in Egypt resulted in the further drawing of Egyptian and Yugoslav communists together. These developments contributed to their way out of the underground activity and convergence, as well as to their subsequent integration into the Nasser's Arab Socialist Union.